

СЛУШАНЕТО НА МУЗИКА КАТО СРЕДСТВО ЗА АКТИВИЗИРАНЕ НА ДЕТСКОТО ВНИМАНИЕ

Маргарита И. Рачева

LISTENING TO MUSIC AS A MEANS OF ACTIVATING CHILDREN'S ATTENTION

Margarita I. Racheva

ABSTRACT: The beneficial effect of music on the adolescent is the subject of many studies.. The present study traces the changes in the concentration and stability of the attention of 6-7 year old children in mastering the program requirements in Bulgarian language and literature under the influence of music and without music. There is a significant improvement in the qualities of children's attention in the middle and at the end of the pedagogical situation as a result of listening to musical works. Experimental research proves that the inclusion of music as an emotionally stimulating stimulus in learning activates children's attention, increases the intellectual productivity of children and ensures a higher quality of educational interaction.

KEYWORDS: educational interaction in kindergarten, listening to music, activating children's attention, concentration and stability of attention

*„Вниманието е вратата, през която преминава всичко,
което влиза в душата на човек от външния свят“*

К. Д. Ушински

Проблемът за въздействието на музиката върху човешката личност заема важно място в научните изследвания от древността до наши дни. Привлича вниманието на философи, психолози, педагози, културолози, физиолози, социолози. Различните изследвания извеждат едни или други свойства, функции и специфичност на музиката и очертават особеностите на нейния уникален език. Голяма част от тези разработки подчертават възпитателното и лечебно въздействие на музикалното изкуство, както и способността му да служи като средство за общуване и обединяване на хората. Други акцентират върху въздействието на музиката върху физиката, психиката и поведението на човека. На основата на многофункционалността на музикалното изкуство – хедонистична, катарзистична, релаксираща, сугестивна, екологична, игрова функции – се разкрива ролята на музиката за духовно развитие и стимулиране на градивното начало у човешката личност [10: 217–223].

Възможностите на музиката за многоаспектно въздействие и потребност в живота на човека е залегнала и в основата на разбирането за широко присъствие на музикалното изкуство при формирането на подрастващата личност. В условията на детската градина, където се осъществява интензивно развитие на детската личност, музиката присъства във всички режимни моменти на образователното взаимодействие и е важен съдържателен компонент на всички образователни направления. Според А. Атанасова музикалното изкуство е „уникален, емоционален и логичен „възпитаващ инструмент“, „прозорец към света, който заобикаля детето и който то опознава чрез него“. Неговата емоционална и образна природа го прави приятно и достъпно изкуство, „което съвпада със синкретизма и образното мислене на детето от ранна и предучилищна възраст“. Авторката обобщава: „музиката повече от другите изкуства е способна не само „да говори“, но и да формира истинската, непреходната човешка духовност“ [1: 7–26]. Съвременната концепция за организация на учебно-възпитателната дейност в детските заведения откроява значимостта на музикалното изкуство – „употребата на феномена музика се използва не само за развитие на музикалните способности, но и за развитие на психичните функции на детето и цялостното му личностно развитие чрез изкуство“ [9: 153].

Теоретичните разработки на редица автори като А. Ветлугина, Б. Теплов, Д. Даймънд, А. Атанасова, Е. Николова, Г. Стоянова и др. разглеждат влиянието на музиката върху познавателната активност на децата в учебно-възпитателния процес. Обединяващ елемент в техните становища е разбирането, че емоционалното състояние, предизвикано от положително въздействащата музика, стимулира интелектуалната продуктивност на децата, подобрява качествата на психичните процеси, преодолява умората, повишава тяхната умствена работоспособност. Обосновава се и ролята на музиката като благоприятно стимулиращо средство при усвояване на учебното съдържание както по предмета музика, така и при всички останали образователни направления на педагогическо взаимодействие.

Настоящата разработка разкрива резултати от изследване на въздействието на музиката върху вниманието на 6–7 годишни деца, проведено в периода октомври–декември 2019 г. в ДГ „Конче вихрогонче“, гр. Шумен. Отчитайки настъпването на умора и естествения спад на детското внимание по време на образователното взаимодействие, си поставихме за цел да проследим измененията в някои качества на вниманието – устойчивост и концентрация и ефективността на работата при използване и без използване на музика. Експерименталната дейност проведохме в педагогически ситуации по образователното направление „Български език и литература“. Познавахме се на дейности върху образователни ядра, които изискват по-висока степен на умствена активност, респективно и внимание – Възприемане и Пресъздаване на литературно произведение. Работихме с две групи – експериментална и контролна. В хода на образователното взаимодействие в експерименталната група включвахме музика, докато в контролната група липсваше такава. Водещ метод в опитно-изследователската работа беше тестовият. Бяха осъществени по 6 теста във всяка една от групите.

Завършващият етап на предучилищната възраст – 6–7 години има важно значение в процеса на изграждане на детската личност в условията на общуване, познание и самопознание. Това е период на обогатяване на сензорния опит, който се превръща в база за развитие на интелектуалното познание. Преобладаващият в тази възраст все още подчертано емоционален характер на интелектуалните прояви на децата придава на познавателните процеси в много случаи стихийност и неуравновесеност, нетрайна памет, неустойчиво внимание. С оглед подготовката за успешна адаптация в училищната възраст, важна роля има укрепването на детското съзнание. Създаването на условия за по-голяма устойчивост на формиращите се у децата психични процеси, свойства и състояния като чувства, воля, памет, мислене, внимание, характер, интереси, потребности и др. има важна роля при тяхната подготовка за учебна работа. Акцентът в настоящата разработка върху вниманието на децата е обоснован от неговата значимост за възприемане и овладяване на усвояваното образователно съдържание в процеса на педагогическото взаимодействие учител–деца. Използването на музиката се представя като ефективно средство за позитивно въздействие върху детската психика, за създаване на положителни емоции, предотвратяване на умората и поддържане на високо ниво на умствена активност.

В психичната дейност на човека вниманието заема съществено място. То се превръща в регулиращ психиката механизъм, който осигурява протичането на познавателните психични процеси и опознаването на обектите, породили тези процеси. То е и процес на мобилизиране, насочване или пренасочване на психическата активност към определен обект с цел неговото отчетливо открояване в човешкото съзнание. За Р. Милкова вниманието е „насоченост и съсредоточеност на психическата дейност на човека. Благодарение на него възприятието добива избирателен характер и е първа степен на познанието [8: 75]. Изпълнявайки ролята на „филтър“ на възприятието, вниманието се явява такова психическо състояние, при което се извършва селекция на обектите, които имат личностно и социално значение за субекта. Вниманието определя капацитета на преработване на информацията. В процеса на учебната дейност то играе роля не само при възприемането на учебното съдържание, но и при неговото осмисляне и запомняне. В този смисъл вниманието регулира и контролира познавателната дейност, то е предпоставка и резултат от нейното ефективно протичане.

В предучилищната възраст преобладава неволево внимание – предизвиква се от дразнителите, които отклоняват вниманието от една към друга сфера. Включването на разнообразни игрови похвати, мултимедийни технологии, музикални илюстрации и др. ориентират работата на педагога към целенасочено развитие на волево внимание у децата. Последното е свързано с цялостното интелектуално развитие на личността, протича на основата на определени цели, потребности и мотиви, което оказва съществено влияние върху качеството на образователната работа в детските заведения.

От многобройните характеристики на вниманието (концентрация, разпределеност, превключване, обем, устойчивост, интензивност и др.) важна роля за детето в предучилищна възраст имат концентрацията и устойчивостта. Според Д. Батоева и Е. Драголова концентрацията е „свойство на вниманието, характеризиращо възможността за интензивно съсредоточаване на детето върху един или няколко обекта“ [2:141]. С напредването на възрастта уменията за съсредоточаване върху обектите бележи възходящо развитие, което е резултат от продължителните занимания и постепенното преминаване от неволево към волево внимание. Развитие на волево внимание и извършването на системни наблюдения в работата допринася за възпитаване на ценни качества на личността – внимателност и наблюдателност.

Устойчивостта е друго свойство на вниманието, което „характеризира времето, в течение на което се съхранява неговата концентрация“ [2:147]. Тя зависи от интересите, волевите качества на личността, моментното състояние на изследваното лице (дете, ученик или възрастен), от степента на трудност на поставената задача. За развитие на устойчиво внимание у детето в предучилищна възраст помагат организираните игри, творческите занимания /включително и музикални/, конструктивните дейности, грижите за природния кът, чистотата и реда в занималнята.

Проблемите, отнасящи се до вниманието на децата в предучилищна възраст са свързани преди всичко с необходимостта от подобряване и съхраняване на неговите качества. Практиката показва, че продължаващите през цялата ситуация слушане и преразкази на художествени произведения натоварват децата. Вследствие на настъпилата умора се понижава вниманието, а от там и ефективността на образователното взаимодействие. В търсене на привлекателни за децата източници и средства, които да поддържат детския интерес, да преустановяват настъпването на умора и да възобновяват качествата на вниманието (концентрация и устойчивост), потърсихме опора в музиката като изкуство и слушането на музикални творби. Ориентацията ни към слушане на музика е съобразена с психологическата характеристика на 6–7 годишните деца. В тази възраст те имат натрупани слушателски умения, участват активно в реализирането на дейността, която практически е водеща дейност в процеса на музикалното образование на подрастващата личност и „осъществява не само задачите на музикално-естетическото развитие, а и тези на хармоничното развитие на детето“ [1: 195]. В експерименталната група като въздействащ фактор музиката беше използвана в средата и в края на ситуацията. Използваха се три типа музика: класически програмни произведения, фолклорна музика (народни танци и изпълнения на фолклорни инструменти) и детска популярна музика (инструментални варианти на популярни и обичани от децата песни от български композитори). Музикалните произведения бяха подбрани от програмното съдържание по музика за четвърта възрастова група, както и включени популярни пиеси, съобразени с възприемателните възможности на 6–7 годишните деца. Прослушваните творби се отличаваха с ярък изобразителен характер, подчертана ритмичност, емоционална обогатеност и жанрово разнообразие – „Лебед“ от К. Сен-Санс, „Красиво цвете“, муз. Питър ван Дер Стаак, „Смелият конник“, муз. Р. Шуман, „Вечно движение“, муз. Н. Пагагнини, Владината ръченица, Песен на земята“, муз. М. Шоселова, „Смехът е тук“, муз. Е. Стунджев и др. От друга страна, изборът на музика беше съобразен с идейно-художествения замисъл на овладяваните литературните творби по ОН *Български език и литература*.

За да се установят промените по отношение на концентрацията и устойчивостта на вниманието на децата в двете изследвани групи се използва тестовият метод. Приложени бяха тестовете „Коректурна проба на Бурдон“, „Черно и бяло“, както и модификации на тестове за

внимание [2]. Всеки от тях се осъществяваше индивидуално, като се прилагаше три пъти в рамките на една ситуация – в началото, в средата и в края, с три различни задачи, съответно в експериментални условия – с музика и в обикновени условия – без музика. В хода на заниманията с експерименталната група се подбираше подходящ момент за включване на музиката като емоционална пауза за децата. След изслушването на музикалната пиеса децата се приканваха към решаване на тест. Подбраните музикални произведения и тестове съответстваха, доколкото е възможно на програмните теми, което допринесе за плавен преход от една дейност към друга – преразказване-слушане на музика-тест. При необходимост се използваша две музикални произведения, съобразно промяната в характера на литературната творба.

Обработката на данните и определяне стойностите на коефициентите за устойчивост и концентрация на вниманието на децата се извърши по методиката на проф. д-р Д. Братоева и д-р Е. Драголова. Сравнителният анализ на получената информация от тестовете в началото, в средата и в края на ситуацията разкрива динамиката на количествените изменения, настъпили в посочените свойства на вниманието след въздействие с музика и без музика. На основата на проведеня набор от тестови проверки и при съпоставяне на резултатите в двете групи се констатира тенденция за съществени различия в показателите за характеристиките на вниманието. Това проличава особено силно в средата (15–17-та минута) и по-слабо в края на ситуацията (25–30-та минута). Под въздействието на музиката концентрацията на децата в ЕГ се е подобрила спрямо изходното ниво с 10.95 % в средата и с 6.88 % в края на заниманията. Посочените величини отчитат средноаритметичната стойност на всички резултати от обследвания период. Отсъствието на музика в КГ е довело до отслабване на концентрацията на вниманието у децата и намаляване на способността им за съсредоточаване върху даден обект. Доказателство за това са отрицателните цифрови стойности за концентрацията на вниманието – -4.7 % в средата и -7.86 % в края на педагогическите ситуации. Анализирайки получените коефициенти, показателни за устойчивостта на вниманието на изследваните деца установяваме, че децата от ЕГ успяват да съхранят състоянието на съсредоточеност на вниманието за единица време върху даден обект в средата и в края на ситуацията при въздействие с музиката. При тях устойчивостта на вниманието като средноаритметична величина от всички ситуации се е подобрила с 9.05 % в средата и с 5.45 % в края на планираните организационни форми. В КГ няма подобрение на устойчивостта на вниманието, а точно обратното – влошило се е състоянието на концентрираност на децата върху даден обект за единица време в рамките на занимания без въздействие с музика, съответно с -3.4 % в средата и с -8.12 % в края на ситуацията. В обобщен план, в ЕГ се наблюдава значително покачване на стойностите на коефициентите за концентрация и устойчивост на вниманието в 15-17-та минута и сравнително равномерно задържане на вниманието до края – 25-30-та минута. В КГ се отбелязва монотонно понижаване на стойностите на коефициентите за вниманието от началото до края на ситуацията, което е свидетелство за поява на умора у децата. Проявите на умора се изразяваха в настъпване на разсеяност, отпуснатост, двигателно безпокойство, словесни реакции, пренасочване на вниманието към други обекти и пр. Въпреки че и при ЕГ в края на заниманията се констатира леко занижение на стойностите на вниманието, то сравнено с понижението на стойностите в КГ, е незначително, тъй като е по-високо спрямо началото.

Изследвайки влиянието на инструменталната музика (класическа, фолклорна и детска популярна) върху умствената продуктивност на децата, се установи, че и трите типа музика благоприятстват активността на вниманието. Релаксираща или тонизираща, музиката бе ефектен дразнител, който възстановяваше нарушеното емоционално равновесие на децата и съдействаше тяхната активация. В хода на експерименталната практика установихме, че най-оптимално върху концентрацията на вниманието на децата е повлияла детската популярна музика. Общият процент на подобрение спрямо изходното ниво за всички тестове при въздействие с детска популярна музика е 31.5 %. С малко по-ниски стойности е влиянието на фолклорната музика (26.77 %) и на класическата музика (20.1 %). Анализът на посочените резултати показва, че детската популярна музика, макар и в инструментален вариант и в сравнение с другите типове музика има най-висока степен на положително въздействие върху съсредоточаването на

вниманието на децата при изпълнение на поставените задачи за единица време. Тя е съдействала за оптимизиране силите и волята на децата в средата и в края на ситуацията, като е подобрила концентрацията на вниманието им спрямо началото, съответно с 19.83 % и 11.67 %. Подобряване стойностите на концентрацията на детското внимание в резултат на въздействието с народна музика са съответно 16.3 % и 10.47 %, а под влияние на класическата музика – съответно 17.72 % и 2.38 %.

Върху устойчивостта на вниманието най-оптимално е повлияла класическата музика – общо 25.32 % подобрение спрямо изходното ниво. Следва детската популярна музика с 23.61 % и народната музика с 18.21 %.

Интерпретацията на резултатите от проучванията за влиянието на отделните видове музика върху концентрацията и устойчивостта на детското внимание в процеса на образователното взаимодействие по български език и литература може да се обобщи, че при използването на слушане на музика в учебната дейност и активността на вниманието съществува осезателна взаимовръзка. Емоционалното въздействие на музиката повлиява положително процесите на внимание у децата, като поддържа високо равнище на концентрация и устойчивост. Музиката създава благоприятни условия за преодоляване на детската умора. Тя внася разнообразие, създава интереси и позитивно отношение към познавателната дейност. Предизвиквайки положителни емоции, тя съдейства за стимулиране на интелектуалната продуктивност у децата.

Настоящата опитно-изследователска работа има скромнен принос в потвърждаване на разбирането за благотворното влияние на музиката върху детската личност. Включването на музика в условията на педагогическото взаимодействие по другите образователни направления може да се използва като средство за подобряване на учебно – възпитателната дейност в детските заведения и успешната подготовка на децата за училище.

Литература:

1. Атанасова-Вукова, А. (2019): Музикалното образование на децата в първите седем години. София, изд. „Даниела Убенова“.
2. Батоева, Д., Е. Драголова (2001): Педагогическа и психологическа диагностика. София, изд. „Аскони“.
3. Виготски, Л. (1978): Психология на изкуството, София., изд. „Наука и изкуство“.
4. Витанова-Сталева, Л. (1983): Слуховата нагласа – проблем на музикалното възпитание, В: Сборник ИСМЕ „Музикална психология и педагогия“, София, изд. „Наука и изкуство“.
5. Коралов, А. (1976): Ролята на музикалното изкуство за естетическото възпитание. В: Въпроси на обучението по пеене и музика , ч. 5, София, изд. „Народна просвета“.
6. Малчева, Т. (2019): За някои оптимални форми и методи при музикално-възпитателния процес в детска възраст. В: Иновации в образованието, Шумен, изд. ШУ „Е. К. Преславски“.
7. Малчева, Т. (2016): Играта в музикално-образователната дейност за предучилищна възраст. В: Образование и квалификация на педагогическите кадри. Приложно-практически аспекти, част I, Университетско издателство "Еп. Константин Преславски", Шумен,
8. Милкова, Р. и колектив (1993): Обща, възрастова и педагогическа психология. Шумен, изд. „Алтос“.
9. Приятели. Книга за учителя за 4. Подготвителна група в детската градина.(2018), София, изд. „Анубис“.
10. Рачева, М. (2019): За влиянието на музиката върху човешката личност. В: Сборник научни трудове от пътуващ семинар 30.04 – 07.05.2019 „Иновации в образованието“, Шумен, изд. ШУ „Е. К. Преславски“.

*Маргарита И. Рачева, старши преподавател,
ШУ „Епископ Константин Преславски“, Педагогически факултет
Катедра „Музикална естетика, музикално възпитание и изпълнителство“
имейл за контакт: m.racheva@shu.bg*